

РЕЦЕНЗІЯ

кандидатки юридичних наук, доцентки, доцентки кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» Берназ-

Лукавецької Олени Михайлівни на дисертацію

МОСКОВЧУК Роксолани Петрівни

«Порівняльно-правовий аналіз банківських договорів:

континентальна та англосаксонська правові системи»,

поданої на здобуття ступеня доктора філософії

з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

Актуальність теми. Сучасні трансформації у сфері банківських послуг, викликані глобалізацією, цифровізацією фінансових процесів та уніфікацією правових стандартів, зумовлюють необхідність перегляду існуючих підходів до регулювання банківських договорів. Банківські договори є правовою основою для здійснення ключових фінансових операцій, зокрема кредитування, депозитів, платіжного обслуговування, що потребує їх чіткого законодавчого оформлення та належного правового тлумачення.

В українському праві до цього часу відсутнє єдине визначення банківського договору, а також системна класифікація його видів та особливостей укладення, що створює труднощі у правозастосуванні. Водночас у провідних зарубіжних юрисдикціях — таких як Італія, Франція, Німеччина, Велика Британія та США — напрацьовано розгалужені концепції договірної регулювання банківської діяльності, кожна з яких має свої доктринальні засади, історичне підґрунтя та практичне значення.

Порівняльно-правовий аналіз дозволяє виявити сильні та слабкі сторони кожної моделі правового регулювання банківських договорів, що є надзвичайно

важливим у контексті реформування українського приватного права, гармонізації із правом Європейського Союзу та імплементації міжнародних фінансових стандартів. Актуальність дослідження також посилюється зростанням потреб у захисті прав споживачів банківських послуг, удосконаленні механізмів регуляторного нагляду та впровадженні цифрових технологій у банківській сфері.

Таким чином, обрана тема дисертаційного дослідження є своєчасною, науково обґрунтованою та має вагоме практичне значення для удосконалення правового регулювання банківських договорів в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до науково-дослідної програми кафедри цивільного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Проблеми реалізації і захисту цивільних прав та інтересів з погляду антропологічного підходу в цифрову еру» на 2021-2025 рр. як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» – «Правове та соціальне життя людини у людиноцентристському вимірі в цифрову еру» на 2021-2025 рр. (державний реєстраційний номер 0122U000266).

Дисертантка провела глибоке і всебічне дослідження як теперішнього стану, так і перспектив розвитку системи банківських договорів у зарубіжних країнах та у законодавстві України.

Структура дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота має логічну структуру, що відповідає меті та завданням дослідження.

У *першому розділі дисертації* авторка наголошує, що в українському законодавстві відсутнє загальне визначення банківського договору, однак окремі його види врегульовано на рівні Цивільного кодексу. Зазначено, що

термін «банківський договір» сформувався переважно у правовій доктрині та використовується для позначення широкого кола угод, стороною яких виступає банк. Проаналізовано позиції вчених щодо класифікації банківських договорів і подано авторське бачення їх систематизації. Виокремлено ключову ознаку — участь банку як професійного фінансового посередника, що зумовлює особливості змісту таких договорів. Обґрунтовано, що банківські договори мають оплатний, двосторонній, формальний характер із підвищеним рівнем публічності та регуляторного контролю. Розглянуто можливість поєднання в одному договорі ознак приєднання, публічної оферти та фідучіарного елементу. Оцінено роль небанківських фінансових установ у здійсненні банківських операцій та укладанні аналогічних договорів. Також проаналізовано критерії, за якими юридична особа може бути визнана банком у різних правових системах. У підсумку обґрунтовано необхідність формування єдиної доктрини банківських договорів та уніфікації термінології в українському праві.

У другому розділі дисертації здійснено ґрунтовний аналіз правового регулювання банківських договорів у країнах континентальної правової сім'ї, зокрема в Італії, Франції та Німеччині. Авторка досліджує джерела правового регулювання банківських договорів у кожній із юрисдикцій, звертаючи увагу на співвідношення положень цивільного законодавства та спеціальних банківських актів. У випадку Італії показано ефективність двоступеневої моделі регулювання, що поєднує Цивільний кодекс і Зведений закон про банківську діяльність, а також роль центрального банку як наглядового органу. Аналіз французького права зосереджено на положеннях Цивільного кодексу та Валютно-фінансового кодексу, де підкреслюється підвищений рівень імперативності та увага до захисту прав споживачів банківських послуг. Висвітлено гарантії для фізичних осіб-клієнтів банків, зокрема право на повну інформацію та захист від несправедливих умов договору. Стосовно правової

системи Німеччини доведено її високу формалізованість та доктринальну строгість, де договірні конструкції ґрунтуються на положеннях BGB та комерційного законодавства. Показано, що в Німеччині судова практика має допоміжний, а не прецедентний характер. Усі три моделі демонструють різні підходи до укладення, тлумачення та виконання банківських договорів, що обумовлено як правовими традиціями, так і рівнем втручання держави у фінансову сферу. Авторка формулює висновки щодо можливостей адаптації окремих елементів континентальної моделі — таких як споживчий захист, нормативна стабільність та прозорість — у національне українське законодавство. Розділ підкреслює значення порівняльного аналізу як інструменту для вдосконалення цивільно-правового регулювання банківських правовідносин в Україні

У третьому розділі дисертації проаналізовано особливості правового регулювання банківських договорів у країнах англосаксонської (загальної) правової системи — насамперед у США та Великій Британії. Авторка акцентує увагу на тому, що на відміну від континентального права, у системах common law відсутнє кодифіковане визначення банківського договору, а провідну роль у його регулюванні відіграють судові прецеденти, галузеві стандарти та практика регуляторів. У США договірні відносини між банком і клієнтом базуються не лише на положеннях цивільного законодавства штатів, а й на Уніфікованому торговельному кодексі (UCC), положеннях федеральних актів та рішеннях судів. Особливу увагу приділено інституту фідучіарного обов'язку банку перед клієнтом, який слугує дієвим механізмом захисту споживачів у разі відсутності докладного нормативного регулювання. У Великій Британії визначальне значення мають положення Financial Services and Markets Act 2000 та The Payment Services Regulations 2017, які встановлюють стандарти поведінки банків у сфері надання послуг. Показано, що принцип свободи договору є

ключовим у британському праві, однак він обмежується сучасною регуляторною практикою, зокрема доктриною *treating customers fairly* (TCF). Зроблено висновок, що в англосаксонських правових системах важливішу роль відіграє не форма договору, а поведінкові стандарти банку. Також розглянуто адаптивність банківських договорів до новітніх викликів, таких як цифровізація, мобільний банкінг, електронне підписання. Авторка доводить, що попри гнучкість і практичну орієнтованість, така модель не позбавлена недоліків — зокрема, фрагментарності правового поля та непередбачуваності судових рішень. У підсумку обґрунтовано, що окремі елементи англосаксонського підходу можуть бути корисними для удосконалення українського банківського договірного законодавства, за умови їх обережної адаптації до континентальної системи.

Проведене дисертаційне дослідження дозволило сформулювати комплексне теоретико-методологічне бачення правової природи банківських договорів як особливої категорії цивільно-правових зобов'язань.

Встановлено, що банківські договори мають комплексний характер, поєднуючи елементи приватноправового регулювання з публічно-правовими аспектами, зумовленими специфікою фінансової діяльності банків. Запропоновано авторське визначення банківського договору, в основі якого — участь банку як професійного фінансового посередника, з публічним характером договірного зобов'язання. Систематизовано ознаки банківських договорів, класифікаційні підходи та обґрунтовано потребу в уніфікації термінологічного апарату.

Порівняльний аналіз правового регулювання банківських договорів у країнах континентального (Італія, Франція, Німеччина) та англосаксонського (США, Велика Британія) права виявив суттєві структурні та концептуальні відмінності. У континентальних системах переважає формалізований підхід із

чіткою законодавчою базою, тоді як англосаксонські юрисдикції орієнтуються на судову практику, регуляторні стандарти й договірну свободу, врівноважену поведінковими вимогами. Обґрунтовано доцільність запозичення окремих елементів обох моделей у процесі реформування українського законодавства, зокрема — фідучіарних обов'язків банків, гнучких договірних конструкцій, принципів прозорості, споживчого захисту та подвійного нормативного регулювання.

У підсумку доведено, що розвиток національного банківського договірного права має ґрунтуватися на поєднанні традицій континентальної правової системи з адаптованими елементами правових механізмів common law. Запропоновані у дисертації теоретичні підходи, нові дефініції та класифікації, а також практичні рекомендації мають значний потенціал для вдосконалення цивільного законодавства України, підвищення ефективності банківської діяльності та зміцнення захисту прав клієнтів фінансових установ в умовах цифровізації та євроінтеграції.

Наукова новизна положень, які виносяться на захист. Вивчення змісту дисертації дає можливість стверджувати, що всі сформульовані автором елементи наукової новизни, отримані в ході даного дослідження, є доведеними та такими, що несуть у собі низку концептуальних висновків і рекомендацій, що мають теоретичне та практичне вивчення:

вперше:

проведено комплексний порівняльно-правовий аналіз банківських договорів у континентальній та англосаксонській правових системах з урахуванням сучасних тенденцій розвитку цивільного права;

визначено особливості укладення, виконання та тлумачення банківських договорів у різних правових системах з позицій їх впливу на розвиток банківської практики в Україні;

обґрунтовано необхідність інтеграції англосаксонських договірних механізмів у національне законодавство України з метою підвищення гнучкості та адаптивності банківських договорів;

сформульовано авторське визначення «банківського договору» під яким розуміється «договір, за яким одна сторона (банк або інша фінансова установа, що має право здійснювати банківську діяльність) зобов'язується надавати фінансові послуги іншій стороні (клієнту) відповідно до умов договору, а клієнт зобов'язується дотримуватись умов договору та, у передбачених випадках, сплачувати банку визначену плату (проценти, комісії тощо)»;

обґрунтовано доцільність імплементації з англосаксонської системи принципу фідучіарних зобов'язань банку перед клієнтом до українського банківського законодавства;

запропоновано авторську концепцію модернізації банківського договірного законодавства України, що враховує позитивні аспекти як континентального, так і англосаксонського правового підходу, із врахуванням євроінтеграційного вектору держави;

обґрунтовано вплив цифрових трансформацій на банківські договори в обох правових системах, зокрема укладання договорів в електронній формі, застосування смарт-контрактів та використання платформ дистанційного банкінгу.

У дисертації також висловлено ряд інших положень, висновків і пропозицій, які є оригінальними та становлять собою розвиток та становлення ідей, які стосуються досліджуваної проблеми.

Практичне значення одержаних результатів. Дисертаційне дослідження може бути використано у науково-педагогічній діяльності при підготовці матеріалів та удосконаленні тематичних планів дисциплін цивільного циклу; у науково-дослідній роботі дослідження може слугувати

підґрунтям для інших наукових робіт; у правотворчій та правозастосовній сфері може бути використана для удосконалення чинного законодавства.

Апробація результатів дослідження. Авторкою проведена належна апробація результатів дослідження. Результати дисертації було висвітлено у трьох фахових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, які розкривають основний зміст дисертації. Крім того, окремі результати дослідження висвітлено у чотирьох тезах доповідей на конференціях.

Оцінка змісту дисертації. Структурно дисертація складається із анотацій українською та англійською мовами, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (246 найменувань) і додатків, що дозволило повною мірою розкрити проблематику наукового дослідження.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Поряд із загальною позитивною оцінкою проведеного дослідження воно не позбавлене окремих спірних положень, які мають дискусійний характер та потребують уточнення або ж додаткової аргументації авторкою під час публічного захисту.

1. У тексті дисертації паралельно використовуються терміни «банківський договір» і «банківський контракт» без належного пояснення їх співвідношення, що може створити термінологічну плутанину. Рекомендується чітко визначити межі вживання кожного з понять і дотримуватись узгодженості впродовж усієї роботи.

2. Попри заявлену мету вдосконалення національного законодавства, у роботі майже не проаналізовано українську судову практику щодо банківських договорів. Доцільним було б включити кейс-аналіз рішень Верховного Суду для ілюстрації проблем правозастосування.

3. Хоча в дисертації згадується вплив цифровізації (смарт-контракти, е-банкінг), ці питання не отримали належного розвитку. Розкриття правових ризиків, особливостей укладання договорів онлайн та застосування електронного підпису потребує глибшого опрацювання.

Висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку представленої дисертації, а є лише предметом для дискусії під час публічного захисту.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Під час аналізу рецензованої дисертації та опублікованих праць Р.П. Московчук фактів порушення академічної доброчесності не виявлено.

Висновок. У цілому висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дослідження Роксолани Петрівни Московчук на тему : «Порівняльно-правовий аналіз банківських договорів: континентальна та англосаксонська правові системи». Воно є послідовним, логічним та завершеним дослідженням, а наскрізні ідеї та формулювання є своєчасними та актуальними. Обсяг основного тексту дисертації на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» відповідає встановленим нормативам до такого виду робіт.

Таким чином, дисертаційне дослідження Роксолани Петрівни Московчук на тему «Порівняльно-правовий аналіз банківських договорів: континентальна та англосаксонська правові системи» відповідає вимогам, встановленим Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами), пунктам 6, 7, 8, 9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого

постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами). Дисертаційне дослідження є завершеною самостійною науково-дослідною роботою, в якій отримано нові науковообґрунтовані результати, що в сукупності вирішують наукове завдання, яке має істотне значення для науки цивільного права, а його авторка – Московчук Роксолана Петрівна заслуговує на присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право.

Рецензентка,

доцентка кафедри цивільного права

Національного університету

«Одеська юридична академія»,

к.ю.н., доцентка

Олена БЕРНАЗ-ЛУКАВЕЦЬКА